

تحلیل کارآفرینی در طراحی و ساخت قاب آینه بر اساس مفهوم‌شناسی نور در اسلام

سحر ذکاوت^۱، خشایار قاضی‌زاده^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۰۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۲/۳۱

چکیده:

اشتغال یکی از مسائل و موضوعات مهم جامعه‌ی امروز ایران است و موضوع کارآفرینی یکی از راه‌های اشتغال و گسترش فرهنگ کارآفرینی یکی از رویکردهای مهم جوامع پیشرفته است. هنر اسلامی یکی از حوزه‌های مهم هنری در جهان اسلام محسوب می‌شود و اهمیت ساختار دینی و فرهنگی جامعه‌ی اسلامی لزوم گسترش کارآفرینی در حوزه‌ی اسلامی را ایجاد می‌کند. طراحی و ساخت لوازم کاربردی نظیر قاب آینه هم یکی از رویکردها در حوزه‌ی کارآفرینی می‌باشد و این محصول جایگاه مهم مصرفی و کاربردی در منازل، اماکن و معماری دارد. در این پژوهش شناخت اهمیت کارآفرینی در حوزه‌ی هنر اسلامی با محوریت طراحی و ساخت قاب آینه‌ی فلزی بالهام از مفاهیم هنر و فرهنگ و فلسفه‌ی اسلامی و نیز شناسایی چگونگی و اهمیت بازتاب مفهوم نور در طراحی و ساختار زیبایی‌شناسی محصولی کاربردی چون قاب آینه‌ی فلزی به عنوان اهداف پژوهش مطرح شده است و در این راستا اطلاعات کتابخانه‌ای و داده‌های اسنادی و میدانی با رویکرد توصیفی-تحلیلی مورد مطالعه‌ی کیفی و کاربردی قرار گرفته و اطلاعات به شیوه‌ی فیش‌برداری و با استفاده از دوربین عکاسی و اینترنت و مشاهده و کسب مهارت تجربی و عملی جمع‌آوری شده است. نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد می‌توان با حفظ تناسب ساختاری محصول کاربردی و مفهوم‌شناسی اسلامی به طراحی و ساخت محصول کاربردی قاب آینه پرداخت و این محصول با الهام‌گیری از مفهوم نور در فلسفه و حکمت اسلامی و کاربرد نقوش نمادین و زبان تصویری رمزی شامل نقوش شمس، گل‌های ختایی و اسلیمی و عدد ۱۲ تولید شده است.

واژگان اصلی: کارآفرینی، هنر اسلامی، نور، قاب آینه، عرفان اسلامی.

۱. دانشجوی دکتری تخصصی، رشته تاریخ تطبیقی و تحلیلی هنر اسلامی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران

۲. استادیار، دکتری تخصصی پژوهش هنر، گروه هنر، دانشگاه شاهد تهران، ایران (نویسنده مسئول)

۱- مقدمه و بیان مسئله

هنر اسلامی هنری مقدس و دینی است که بر پایه‌ی مبانی و تفکر اسلامی شکل گرفته است. به بیان دیگر هنر اسلامی هم به عنوان نماینده فرهنگ و جلوه‌گر نظام و ساختار اجتماعی سرزمین‌های اسلامی مطرح می‌شود و هم از سویی به عنوان هنر- صنعت می‌تواند مبلغ نگاه دینی در پرتو تعالیم اسلامی باشد. یکی از ویژگی‌های بارز هنر اسلامی قابلیت گسترش این هنر در قالب پروژه‌های کارآفرینی است. هنری که ظرفیت صنعتی شدن را با بن‌مایه‌های دینی در خود دارد و هنری با فرهنگ و بنیه‌ی ایرانی- اسلامی است و متخصصان داخلی و هنرمندان کشور به راحتی می‌توانند به آن بپردازند. هنر اسلامی زیرشاخه‌های مختلفی را شامل می‌شود و فلزکاری اسلامی یکی از زیرشاخه‌های آن است و طراحی و ساخت قاب آینه‌های فلزی نیز زیرمجموعه‌ای جزئی‌تر و تخصصی‌تر در این زمینه است. از آن‌جا که قاب آینه یکی از لوازم کاربردی و مصرفی در جوامع بوده و زمینه‌ی تولید این محصول در هر شرایط جغرافیایی از ایران امکان‌پذیر است؛ می‌توان آن را به عنوان یک پروژه‌ی شغلی و کارآفرینی مطرح نمود. اما مهم‌ترین مسئله چگونگی طراحی و ساخت این محصول براساس مبانی هنر اسلامی و به بیان دیگر کاربریست مفاهیم حکمت اسلامی و مبانی دینی در طراحی این محصول می‌باشد. در این پژوهش کوشش شده است تا چگونگی این موضوع مورد بررسی قرار گیرد و مبانی نظری هنر اسلامی در قالب یک پژوهش کاربردی انجام شود و الگویی از کارآفرینی در هنر اسلامی با محوریت طراحی و ساخت قاب آینه‌ی فلزی براساس مفهوم نور در اسلام ارائه شود.

۲- اهداف و پرسش‌های پژوهش

در مورد اهداف پژوهش حاضر لازم به ذکر است اهمیت ساختار دینی و فرهنگی جامعه‌ی اسلامی لزوم گسترش کارآفرینی در حوزه‌ی فکری و عقیدتی اسلامی را ایجاد می‌کند. بنابراین کارآفرینی اسلامی نیز باید بر پایه‌ی هنر و فرهنگ و باورهای اسلامی سازمان‌دهی و ایجاد شوند. بنابراین اهداف پژوهش حاضر شامل شناخت ابعاد ایجاد کارآفرینی در حوزه‌ی هنر اسلامی با محوریت طراحی و ساخت قاب آینه‌ی فلزی بالهام از مفاهیم هنر و فرهنگ و فلسفه‌ی اسلامی و نیز شناسایی چگونگی و ابعاد بازتاب مفهوم نور در طراحی و ساختار زیبایی‌شناسی محصولی کاربردی چون قاب آینه‌ی فلزی است. به بیان دیگر پژوهش پیش‌رو در جهت پاسخ‌گویی به

سؤالات زیر انجام شده است:

- ۱- چگونه می‌توان به کارآفرینی در حوزه‌ی هنراسلامی با محوریت طراحی و ساخت قاب آینه‌ی فلزی بالهام از مفاهیم هنر و فرهنگ و فلسفه‌ی اسلامی پرداخت؟
- ۲- چگونه می‌توان مفهوم نور را در طراحی و ساختار زیبایی‌شناسی محصول کاربردی چون قاب آینه‌ی فلزی بازتاب داد؟

۳- پیشینه پژوهش

در راستای پیشینه پژوهش حاضر باید خاطر نشان کرد پژوهش با عنوان «تحلیل کارآفرینی در بر طراحی و ساخت قاب آینه براساس مفهوم‌شناسی نور در اسلام» مشاهده نشده است اما مطالعات زیادی در مورد کارآفرینی در حوزه‌ی صنایع دستی به دست آمده است. برای مثال «بررسی زمینه‌ی کارآفرینی صنایع دستی در مناطق روستایی استان گیلان» عنوان پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد افسانه مرادی تختگاهی (۱۳۸۸) از دانشکده‌ی کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه گیلان می‌باشد. زینب میرزایی (۱۳۹۳) نویسنده‌ی دیگری است که موضوع پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد خود را در دانشکده‌ی گردشگری دانشگاه هنر اصفهان به بررسی «عوامل مؤثر بر کارآفرینی فرهنگی در صنایع دستی عشایری استان لرستان» اختصاص داده است. «بررسی ظرفیت کارآفرینی صنایع دستی فلزی اصفهان (نمونه‌ی موردی ساخت احجام فلزی و کوفی‌گری)» هم پژوهش دیگری است که مریم قاسمی‌نیا (۱۳۹۵) در دانشگاه علم و هنر یزد به عنوان پایان‌نامه‌ی مقطع کارشناسی ارشد خود ارائه کرده است. رساله‌ی دیگر هم با عنوان «شناسایی و اولویت‌بندی استراتژی‌های توسعه‌ی کارآفرینی زنان در حوزه‌ی صنایع دستی (سوزن‌دوزی) استان سیستان و بلوچستان» نوشته‌ی فریبا سالاری (۱۳۹۵) در مقطع کارشناسی ارشد از دانشکده‌ی مدیریت و اقتصاد دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد. ناهید صید یوسفی (۱۳۹۵) پژوهش‌گر دیگری است که موضوع «نقش کارآفرینی فرهنگی در احیای صنایع دستی رو به زوال (نساجی سنتی اصفهان، زری‌بافی و مخمل‌بافی)» را به عنوان موضوع پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد در دانشکده‌ی پژوهش‌های عالی هنر و کارآفرینی دانشگاه هنر اصفهان انجام داده است. این نویسنده در سال ۱۳۹۵ مقاله‌ای با عنوان «نقش کارآفرینی فرهنگی در احیای صنایع دستی رو به زوال (شهر اصفهان)» در نخستین همایش بین‌المللی هنر و صناعات در فرهنگ و تمدن ایرانی اسلامی ارائه کرده است. ربابه خاتون پیل‌فروشان و صدیقه کیانی سلمی (۱۳۹۵) هم در شماره‌ی ۱۶ نشریه‌ی

جلوه‌ی هنر مقاله‌ی «نقش صنایع دستی در کارآفرینی فارغ‌التحصیلان زن رشته‌ی صنایع دستی دانشگاه کاشان» را در حوزه‌ی کارآفرینی در صنایع دستی به چاپ رسانیده‌اند. هم‌چنین «شناسایی عوامل محیطی مؤثر بر کارآفرینی فرهنگی در صنایع دستی عشایری» (۱۳۹۵) هم مقاله‌ی دیگری است که حاصل تلاش محمدتقی طغرایی، مهران رضوانی، محمدحسن مبارکی، جهانگیر یداللهی فارسی و زینب میرزایی است و در شماره‌ی ۳ و سال ۵ فصل‌نامه‌ی اقتصاد فضا و توسعه‌ی روستایی چاپ شده است. علاوه بر موارد بیان شده می‌توان به مقاله‌ی «بررسی نقش صنایع دستی روستاها در کارآفرینی و اشتغال‌زایی جهت جذب توریسم» نوشته‌ی مهناز یرفی و اسماعیل مرید (۱۳۹۱) هم اشاره کرد که در همایش ملی توسعه‌ی روستایی ارائه شده است. اما در مورد نکته‌ی تمایز پژوهش حاضر با پیشینه‌ی موجود باید خاطر نشان کرد در این پژوهش به کارآفرینی در حوزه‌ی هنر اسلامی پرداخته شده است و تفاوت هنر اسلامی و صنایع دستی در کاربست فلسفه‌ی دینی و غنای فرهنگی در تزئینات و نقوش آثار هنر اسلامی است در حالی که آثار صنایع دستی لزوماً دارای فلسفه‌ی فکری و بیش معنوی در خود نیستند و در این مقاله کارآفرینی در هنر اسلامی به صورت پژوهشی کاربردی و در قالب طراحی و ساخت قاب آینه‌ی برنجی و براساس مفهوم نور در تفکر اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است.

۴- ملاحظات مفهومی و نظری پژوهش

- تعریف مفاهیم

- کارآفرینی

واژه‌ی کارآفرینی از حدود دویست سال پیش تا به امروز مورد استفاده قرار گرفته است و کانتیلون^۱ اقتصاددان ایرلندی نخستین کسی است که از اصطلاح کارآفرین در علم اقتصاد سخن گفته و کنشگران و فعالان اقتصادی را به سه گروه مالکان زمین، کارگران دستمزدبگیر و آن دسته از کنشگران اقتصادی که ضمن پذیرش ریسک در بازار و مخاطرات اقتصادی به فعالیت می‌پردازند؛ تقسیم می‌کند و کارآفرین را شخصی می‌داند که «بازار تولید را به منظور ترکیب به صورت محصولاتی قابل عرضه به بازار خریداری می‌کند. در این تعاریف بیشتر بر ابهام و خطرپذیری

^۱ Richard Cantillon

کارآفرین اشاره شده است» (مخبر دزفولی، جمشیدی، حاجی میررحیمی، ۲۰۱۹: ۷۵). کارآفرینی از واژه‌ی فرانسوی آنتروپروندر^۱ به معنای متعهد شدن می‌باشد (فرهادی، میرزایی، ۱۳۹۶: ۱۲۱) و هم‌چنین به دوش گرفتن یا برعهده گرفتن نیز معنی می‌دهد. (عابدی، خسروی‌پور، ۱۳۹۱: ۲) بنا بر واژه‌نامه‌ی وبستر^۲؛ «کارآفرین کسی است که متعهد می‌شود مخاطره‌های یک سازمان اقتصادی را سازماندهی، اداره و تقبل کند» (فرهادی، میرزایی، ۱۳۹۶: ۱۲۱). «هیسریچ^۳ و پیترز^۴ کارآفرینی را فرآیند خلق چیزی جدید و باارزش می‌داند که با صرف زمان و کوشش و ریسک‌های توأم مالی، روانی و اجتماعی و کسب پاداش‌های مادی، رضایت شخصی و استقلال عجین شده است» (عابدی، خسروی‌پور، ۱۳۹۱: ۳). بیولی^۵ هم کارآفرینی را تولید ثروت و مالکیت می‌داند و دستیابی به آن مسیرهای مختلفی دارد مانند کسب نمایندگی، راه‌اندازی کسب و کار مخاطره‌آمیز، تملک مدیریت شرکت و کسب و کار ارثیه‌ای. (فرهادی، میرزایی، ۱۳۹۶: ۱۲۶) شومپتر^۶ هم کارآفرین را فردی می‌داند که ترکیبات جدیدی را در تولید ایجاد می‌کند و کارآفرینی هم عبارت است از «عرضه‌ی کالایی جدید، روشی جدید در فرآیند تولید، ایجاد بازاری جدید، یافتن منابع جدید و ایجاد هرگونه تشکیلات جدید در کسب و کار» (فرهادی، میرزایی، ۱۳۹۶: ۱۲۶). بنابراین کارآفرینی در موارد زیر خلاصه می‌شود:

- ۱- «کارآفرینی فراتر از شغل و حرفه است و می‌توان آن را یک شیوه‌ی زندگی دانست.
 - ۲- کارآفرینی روش اداره‌ی فرصت‌ها بدون در نظر گرفتن منابع موجود و قابل کنترل فعلی است.
 - ۳- کارآفرینی سازماندهی و اداره‌ی یک فعالیت اقتصادی است
 - ۴- کارآفرینی فرآیند توسعه‌ی موقعیت‌ها و اقدام‌های نوآورانه همراه با پذیرش ریسک در یک سازمان و به طور مستقل است» (هزار جریبی، ۱۳۸۲: ۱۶۱).
- لازم به ذکر است که کارآفرینان ویژگی‌هایی دارند که شامل موارد زیر است:
- ۱- «داشتن توانایی بیشتر از مردم عادی در شناسایی فرصت‌های کاری نهفته در بازار.

¹ Entreprenedre

² Webster

³ Hisrich

⁴ Peters

⁵ Beauliea

⁶ Schumpeter

۲- داشتن انگیزه‌ی درونی که آن‌ها را کننده‌ی کار می‌سازد.

۳- دارا بودن دانش کلی از کلیدهای کامیابی در صنعت و پشتکار فیزیکی بالا که کارشان را هم‌چون همه‌ی زندگیشان می‌سازد.

۴- دسترسی به کمک بیرونی برای تکمیل توانایی‌ها، دانش و مهارت‌های خویش» (عابدی، خسروی‌پور، ۱۳۹۱: ۴).

- کارآفرینی و پیشرفت

تعریف پیشرفت از منظر قرآن کریم، «فرآیندی رو به جلو و همه‌جانبه» مطرح شده است که «با بهینه‌سازی در استفاده‌ی متوازن از منابع مادی و انسانی، زمینه‌ی شکوفایی استعدادها و گوناگون‌سازی همه‌ی انسان‌ها را در جهت رسیدن به کمال مطلوب خود یعنی قرب الهی فراهم می‌سازد» (رستم‌نژاد، ۱۳۹۳). با توجه به مفهوم پیشرفت از منظر قرآن کریم و کارآفرینی و ویژگی‌های کارآفرینان لازم به ذکر است گسترش کارآفرینی در جامعه سبب خودکفایی می‌شود و خودکفایی نیز موجب پیشرفت است. در این بین صنایع دستی و هنرهای اسلامی از رشته‌ها و حوزه‌هایی هستند که کارآفرینی و خوداشتغالی در آن‌ها نسبت به سایر رشته‌ها آسان‌تر می‌باشد. ویژگی‌های مهم صنایع دستی در زمینه‌ی اقتصادی شامل مواردی نظیر «ملی بودن، وابسته نبودن، قابلیت ایجاد و توسعه در کلیه‌ی مناطق شهری، روستایی و عشایری، بی‌نیاز بودن از کارشناسان خارجی، دسترسی آسان به مواد اولیه و ابزار کار مختصر و ارزان، ایجاد درآمد مکمل، ارزش افزوده‌ی زیاد و قدرت اشتغال‌زایی» است. همین شاخصه‌ها سبب می‌شود تا صنایع دستی به عنوان یک قطب قدرتمند اقتصادی در جهان مطرح گردد. (رمضان‌زاده لسبویی، زال، ۱۳۹۴: ۸۹) هنر اسلامی نیز از این قاعده مستثنی نیست با این تفاوت که حکمت اسلامی و فرهنگ اسلامی لازمه‌ی تولید آثار هنر اسلامی است و ظاهر و باطن و ماده و روح اثر خلق‌شده باید با الهام از فرهنگ و روح اسلامی صورت گیرد.

- تعریف هنر اسلامی

صاحب‌نظران متعددی برای هنر اسلامی ارائه داده‌اند. برخی هنر اسلامی را هنر مقدس، هنر جهان اسلام، هنر با محتوای دینی، هنر عربی و هنر هندسی می‌دانند و برخی نیز تعریفی جامع از همه‌ی موارد بیان‌شده را به عنوان تعریف هنر اسلامی مطرح می‌کنند. در جدول

(۱) انواع تعاریف هنر اسلامی ارائه شده است:

جدول ۱. بررسی انواع تعاریف هنر اسلامی

ردیف	نظریه‌های ارائه شده در تعریف هنر اسلامی	توصیف و توضیح
۱	هنر مقدس	الف) «هنر اسلامی، هنری است که مستقیماً از دستورات قرآن کریم و یا روایات اسلامی به دست آمده باشد. مبنای اصلی این تفکر اعتقاد به کامل بودن قرآن است... چنان‌که کارل جی دوری هنر اسلامی در زمینه‌های گوناگون، دارای پایگاهی والا و چشم‌گیر بوده و منشاء فعالیت مسلمانان در جهان است و مایه‌ی ربط هنرمند با هنرش اصولاً توحید می‌باشد و هنرمند مسلمان تنها از یک منبع گران‌قدر بهره می‌گیرد و آن قرآن است. در ادامه قرآن را به عنوان تنها منبع قابل اعتماد برای هنرمند مسلمان و محور اصلی در بازخوانی هنر اسلامی معرفی می‌کند.» (مهدوی‌نژاد، ۱۳۸۱: ۲۵)
		ب) «هنر اسلامی، هنری است که برگرفته از استعارات و مفاهیم مقدس و اسلامی می‌باشد. در رویکرد این نحله، رواداری بیشتری نسبت به گروه قبلی مشاهده می‌شود. شالوده‌ی این نگره، بر مقدس دانستن برخی اعداد یا فرم‌هاست. دریافت تقدس کعبه از شکل مکعبی آن، تقدس هجرالاسود به سبب فرود آمدن از آسمان و یا تبرک جامه مخملین کعبه به سبب آداب مقدس جامه‌پوشانی از مثال‌های روشن این رویه‌اند. رویکردهای این نحله از یک سو منجر به شکل‌گیری اعداد مقدس به عنوان پایه‌ی طراحی و از سوی دیگر منجر به روایت‌گری نشانه‌گرا در فرآیند طراحی شده است.» (مهدوی‌نژاد، ۱۳۸۱: ۲۵)
۲	هنر جهان اسلام	«این نگرش، هنر اسلامی را هنر سرزمین‌های اسلامی، در دوره‌ی اسلامی می‌پندارد. در این نگرش، اسلام اساساً دارای هنر و یا رویکرد هنری نیست، بلکه آنچه در سرزمین‌های اسلامی تا پایان قرن بیست به وقوع پیوسته، هنر اسلامی شمرده می‌شود. حتی اگر سفارش‌دهندگان این آثار خود مسلمان نباشند و یا کالای تولیدی در خدمت آرمان‌های اسلامی نباشد. در این روش ممکن است حتی هنرمند نیز مسلمان نباشد.» (مهدوی‌نژاد، ۱۳۸۱: ۲۶)
		«این نگرش، هنر اسلامی را هنر هنرمندان مسلمان معرفی می‌کند. . . . در این نگاه هنر اسلامی وجود ماهوی ندارد، بلکه نامی است که به وسیله‌ی آن آثار هنرمندان مسلمان بازشناسی می‌گردد. این روش، توجیه مناسبی برای تنوع آثار هنر اسلامی ارائه می‌کند که آن گوناگونی مسلمان است. پیشرفت تکنیک‌های هنری با

		پیشرفت مسلمان هماهنگ بوده و این برهانی دیگر بر استواری این اندیشه تلقی شده است.» (مهدوی نژاد، ۱۳۸۱: ۲۶)
۳	هنر با محتوای دینی	«این نگرش، هنر اسلامی را هنری می‌داند که انتقال‌دهنده مضامین الهی و اسلامی است. لذا هنر باید در خدمت تعالیم اسلامی و ارشاد مردم قرار بگیرد تا بتوان آن را اسلامی نامید. به عبارت دیگر هنر دینی چه از سبک تجرید و بیان رمز و تمثیل بهره‌مند باشد و چه رمز و نماد و تمثیل را از طریق اشکال و تصاویر ساخت‌وار به نمایش گذارد، چه از طریق بازنمود طبیعت و واقعیت محض، آن را بیان کند در هر حال تجربه زیبایی‌شناختی از امر قدسی است و این امر آن جوهر اصلی هر گونه تعریف هنر دینی است. با چنین تعریفی هنر اسلامی، هنری است حاکی از تجلی عوالم برتر، در ساخت‌های نفسانی و دینی. هنری که با تقدس خویش دنیای مادی را سرشار از پیام‌های ایزدی نماید و بهترین راه برای تحقق چنین امری، آن است که هنر دربرگیرنده مضامین بلند قرآنی شود.» (مهدوی نژاد، ۱۳۸۱: ۲۷)
۴	هنر عربی	«در این نگرش، هنری که ملهم از پشتوانه‌ی اندیشه‌های عربی قبل از اسلام و صدر اسلام است و یا هنری که وفادار به زبان عربی، به عنوان واسطه‌ی تماسی قرآن مجید باشد، هنر اسلامی خوانده می‌شود. . . . حضور زبان عربی به عنوان ابررسانه‌ای وحی، باعث گردیده است عده‌ای از متفکران اسلامی، از آن با عنوان زبان مقدس و یا عنصر اصلی هنر اسلامی یاد کنند.» (مهدوی نژاد، ۱۳۸۱: ۲۷)
۵	هنر هندسی	«این نگرش، هنری را اسلامی می‌داند که از یک سری تکنیک‌های خاص و یا عناصر انتزاعی‌شده‌ی مشخص مانند شمس، چلیپا و . . . استفاده نماید. در این نگاه، هنر اسلامی گاهی تا مرز یک سری نگاره و نقش مایه تقلیل می‌یابد.» (مهدوی نژاد، ۱۳۸۱: ۲۸)
۶	هنر اسلامی شامل همه‌ی موارد بالا است.	«این نگرش، هنر اسلامی را شامل تمامی این نظریات و یا گزیده‌های از تعدادی از عناوین فوق معرفی می‌کند و گاهی در حرکتی محافظه‌کارانه‌تر، تمام این عناوین را، در قالب بستارهای هنر اسلامی، بازتعریف می‌نماید و این درحالی است که گونه‌گونی دستورات و برنامه‌های ارائه‌شده، علی‌رغم جامعیت از مانعیت برخوردار نیست.» (مهدوی نژاد، ۱۳۸۱: ۲۸)

منبع: نگارندگان با استناد به مقاله‌ی (مهدوی نژاد، ۱۳۸۱: ۳۲-۳۳)

- مفهوم نور در اسلام و هنر اسلامی

نور از دیدگاه علامه طباطبایی «عبارت است از چیزی که اجسام کثیف و تیره را برای دیدن ما روشن می‌کند و هر چیزی به وسیله آن ظاهر و هویدا می‌گردد، ولی خود نور برای ما به نفس ذاتش مکشوف و هویدا است و چیز دیگر آن را ظاهر نمی‌کند.» (یوسف پور، پروین، ۱۳۹۳: ۵۴).

دهخدا نیز نور را با واژه‌هایی چون روشنایی و تابندگی و گاه جلاء و رونق نیز هم‌معنی عنوان کرده است و به طور کلی «نور کیفیتی است که خود ذاتاً ظهور داشته و جز خود را نیز ظاهر می‌کند» (فتح‌الهی، بغدادی، ۱۳۹۶: ۱۵۷). در تفکر و فلسفه اسلامی هم نور از جایگاه مهمی برخوردار است و بازتاب مفهوم نور در حکمت و هنر اسلامی نیز مشاهده می‌شود. بنابر آیه‌ی ۳۵ سوره‌ی نور «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ». خداوند نور آسمان‌ها و زمین است داستان نورش به مشکوتی ماند که در آن روشن چراغی باشد و آن چراغ در میان شیشه‌ای که تلالؤ آن گویی ستاره‌ایست درخشان و روشن از درخت مبارک زیتون که با آن‌که شرقی و غربی نیست، شرق و غرب جهان بدان فروزان است و بی‌آن‌که آتش زینت آن را برافروزد خود به‌خود جهانی را روشنی بخشد که پرتو آن نور حقیقت بر روی نور معرفت قرار گرفته و خدا هر که را خواهد به نور خود هدایت کند و این مثل‌ها را خدا برای مردم می‌زند و خدا به همه‌ی امور داناست» (قرآن کریم). و این آیه مهم‌ترین مرجع برای تعریف و توصیف مفهوم نور در اسلام محسوب می‌شود. در نمودار (۱) طبقه‌بندی مفاهیم نور در باورهای اسلامی ارائه شده است:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

نمودار ۱. بررسی و طبقه‌بندی مفهوم نور در باورهای اسلامی و قرآنی

نور خداوند	<ul style="list-style-type: none"> • ما بر آیه ۳۵ سوره نور، خداوند نور آسمانها و زمین است (قرآن کریم)
نور محمدی	<ul style="list-style-type: none"> • اولین چیزی که خداوند خلق کرد، نور پیامبر اکرم (ص) بود. بنا بر فرمایش امیرمؤمنان، «خداوند نور محمد(ص) را خلق کرد قبل از آنکه آسمانها و زمین، عرش، کرمس، لوح، قلم، بهشت و جهنم را خلق کند و قبل از آنکه همه مد و بست و چهار هزار پیامبر را خلق کند.» (سفندیار، علی‌پور منزه، ۱۳۸۸: ۱۴۹-۱۴۸)
نور ولایت	<ul style="list-style-type: none"> • در حدیث نبوی، مشهور به حدیث نور، یا عبارت خلقت آنا و علی من نور واحد بر ماهیت بورانی پیامبر و امام اول شیعیان تأکید شده است. (واردی، دانائیان، ۱۳۹۰: ۱۶۷) به فرموده پیامبر (ص) «خداوند از نور وجود علی (ع) هفتاد و هفتاد مرتبه فرشته خلق فرمود که برای او و محبان او تا قیامت استغفار کنند.» (خرعی، ۱۳۸۷: ۱۵۷)
نور هدایت	<ul style="list-style-type: none"> • در آیه ۳۵ سوره نور خداوند می‌فرماید: «خداوند نور آسمانها و زمین است داستان نورش به مشکوش مانند که خزان روشن چراغی باشد و... و خدا هر که را خواهد به نور خود هدایت کند و این مثلها را خدا برای مردم می‌زند و خدا به همه ی نور داناست» (قرآن کریم). پیامبر (ص) فرمودند: «خداوند خلق را در ظلمت آفرید و از نور خود بر آنها تاباند پس هر که بر نور به او رسید هدایت یافت و آن که این نور به او نرسید گمراه شد.» (سفندیار، علی‌پور منزه، ۱۳۸۸: ۱۴۹)
نور علم	<ul style="list-style-type: none"> • حقیقت علم، مساوی نور، وجود و ظهور است. خاصیت نور ظاهر، تقسمه و مظهر لعیب است یعنی روشن و روشن‌کننده است. مانند علم که انسان را از تاریکی جهل بیدار و آگاه می‌کند. (سفندیار، علی‌پور منزه، ۱۳۸۸: ۱۵۱)
نور مؤمنین	<ul style="list-style-type: none"> • آیه نور بر اساس قرائت ابن مسعود به این صورت است: «لله نور السموات و الارض مثل نوره فی قلب المؤمن» یعنی خداوند نور آسمانها و زمین است، صفت نور او در دل مؤمن مانند... و همچنین سایر بیان صادقین (ع) خداوند نورش را مانند هدایت در قلب مؤمن جاری می‌سازد (سفندیار، علی‌پور منزه، ۱۳۸۸: ۱۵۳-۱۵۲)
نور ایمان	<ul style="list-style-type: none"> • بیان حقیقی روشنگر و هدایتگر آدمی به سوی مقصد اعلی و سعادت ابدی است و مظهری از نور است. بنابر آیه ۲۵۷ سوره بقره «خرجهم من الظلمات الی النور» یعنی خداوند مؤمنان را از تمام ظلمات و تاریکی‌ها خارج می‌کند. و به حقیقت نور می‌رساند حقیقت نور ایمان به ذات حق است. (سفندیار، علی‌پور منزه، ۱۳۸۸: ۱۵۵)
فرشتگان نور	<ul style="list-style-type: none"> • پیامبر (ص) در روایتی فرموده‌اند: «... و خداوند سپس نور برآدم علی (ع) را شکافت و از آن ملائکه را خلق فرمود. پس ملائکه از نور علی (ع) هستند و نور علی (ع) از نور خداست و علی (ع) از ملائکه افضل است...» (بیان امام صادق (ع) هم خداوند ملائکه را از نور خلق کرده (خرعی، ۱۳۸۷: ۱۵۷)

منبع: نگارندگان

زبان و بیان در هنر اسلامی زبان نمادها، رمز و تمثیل‌هاست و نمادگرایی از ویژگی‌های بارز آن محسوب می‌شود و این امر وجه اشتراک غالب در هنرهای دینی است. رمز و نماد به عقیده‌ی

جلال ستاری «بیان ادراکی و مشهود است که باید جایگزین چیزی مخفی و مکتوم شود» (شهبازی، میرزایی، محمدی‌کیا، ۱۳۹۱: ۲۲۵). این ویژگی نمادگرایی، قید به طبیعت که در مرتبه‌ی سایه است، وجود ندارد و هر نماد و بیانی رمزی به حقیقتی ماوراء این جهان اشاره دارد. (مددپور، ۱۳۸۰: ۳۸۶) و نمادها نقش تسهیل‌کننده و کمک‌کننده برای دسترسی سریع‌تر به حقایق ازلی و معنوی را دارند. . . . «در واقع نماد یا رمز وسیله‌ی انتقال و ابزاری برای صعود ذهن از مرتبه‌ی سفلی به مرتبه‌ی اولیا است و حرکتی عمودی دارد» (شهبازی، میرزایی، محمدی‌کیا، ۱۳۹۱: ۲۲۶-۲۲۵). هم‌چنین لازم به ذکر است که منشاء نمادها و نقوش نمادین در هنر اسلامی منشائی الهی است. در عقاید عرفای اسلامی «سراسر طبیعت و حتی خود انسان سمبل حقیقتی فراطبیعی است و در واقع خداوند در طبیعت و انسان تجلی کرده است و سراسر طبیعت ظهوری از صورت الهیی خداوند است و این در واقع همان نظریه‌ی کثرت در عین وحدت و وحدت در عین کثرت است که ریشه در عرفان و فلسفه‌ی اسلامی دارد» (شهبازی، میرزایی، محمدی‌کیا، ۱۳۹۱: ۲۲۶) و هنر اسلامی هنری برگرفته از جهان‌بینی اسلامی و وحی و وحدانیت است و هنری مقدس محسوب می‌شود. به عقیده بورکهارت «برای آن‌که بتوان هنری را مقدس نامید، کافی نیست که موضوع هنر از حقیقتی روحانی نشأت گرفته باشد، بلکه باید زبان صوری آن هنر نیز بر وجود همان منبع گواهی دهد. تنها هنری که قالب و صورتش نیز بیش روحانی خاص مذهب مشخصی را منعکس سازد، شایسته چنین صفتی است» (بورکهارت، ۱۳۶۹: ۳). صورت از طریق وحی و دین حاصل شده است که بر تمامی نواحی تمدن مورد بحث اشراف دارد و ماده شامل شیوه‌ها، فنون، مصالح و صور خیال، میراثی است که تمدن مورد نظر از پیشینیان به ارث برده است. بنابراین ماده به صورتی اضافه می‌شود که از عرش نازل شده است (بورکهارت، ۱۳۸۶: ۱۹). به بیان دیگر در عالم سستی میان صوری که در هنر آشکار می‌شوند و حقایق متافیزیکی تناظر برقرار است که صورت به لحاظ جوهر کیفیتش در مرتبه محسوسات، همتای حقیقت در مرتبه معقولات است (بورکهارت، ۱۳۷۶: ۸). «این تناظر زبان نمادین و رمزی هنر را شکل می‌دهد. همه هنر سستی رمز است؛ رمزی که مبتنی بر توافق یا قرارداد نیست، بلکه برآمده از شأن متافیزیکی موجودات در مراتب مختلف آن‌هاست و برآمده از این حقیقت که موجودات واقع در مرتبه فروتر ذاتاً انعکاس‌دهنده یا تجلی حقایق بالاتر از خویش‌اند. به دلیل وجود این تناسب و تناظر دقیق میان صور آثار هنری و حقایق متعالی سنت، آفرینش صورت‌ها در هنر سستی امری صرفاً بشری نیست، بلکه کاملاً وحیانی است» (مازیار،

۱۳۹۱: ۹). بنابراین حکمت هنر اسلامی مظهر وحی الهی و احادیث قدسی و سنت است که از کلام الهی نشأت می‌گیرد (مددپور، ۱۳۸۷: ۱۷). هم‌چنین پیوند بین هنر اسلامی و قرآن نه در ظاهر قرآن، بلکه در حقیقت آن نهفته است که صورتی فراصورت دارد و در باور به توحید است و فحوای شهودی آن (Burkhardt, 1987: 245). منابع دوگانه معنویت اسلامی از سوی قرآن است که با حقیقت درونی و حضور آئینی‌اش درآمیخته و از طرفی هم حقیقت روح پیامبر (ص) در محدوده جهان اسلام است و نه فقط از طریق حدیث و سنت، بلکه او حضوری دائمی و نامرئی داشته است، به نحوی که نامحسوس در جان و دل کسانی که در جستجوی معبود الهی بوده و هستند؛ دوام یافته و باقی است. منشأ هنر اسلامی را باید در حقایق اصلی عالم هستی و حقیقت معنوی ذات نبوی جستجو نمود (نصر، ۱۳۷۵: ۱۲). در این هنر فردیت هنرمند ضرورتاً ناپدید می‌شود بدون این‌که خط و مسیر خلاقانه آن خاموش شود؛ چنین هنری کمتر احساسی و بیشتر شهودی می‌گردد (Burkhardt, 1987: 227). هنر اسلامی مخاطب را به سمت زیبایی مطلق هدایت می‌کند. برای مثال می‌توان حدیث «ان الله جمیل و یحب الجمال (خداوند زیباست و زیبایی‌ها را دوست می‌دارد)» را بیان کرد که بر زیبایی مطلق خدا دلالت دارد (عیاشی، ۱۳۸۰: ۱۴). در قرآن کریم آمده است «هو الله خالق الباء المصور له الاسماء الحسنی. یعنی خداوند، منشأ حسن و زیبایی است» (حشر/ ۲۴-۵۹) اثر هنری به مثابه مخلوق هنرمند محسوب می‌شود و چون با زیبایی سر و کار دارد، از طریق نشان دادن زیبایی، بر خداوند سبحان و زیبایی‌های او دلالت دارد (ظفرنویسی، ۱۳۹۶: ۲۴۰). نتیجه چنین هنری، اثر هنری دینی است. صفت خدایی اثر هنری، زمانی حذف می‌شود که به جای دلالت بر الله به ماسوی الله راه ببرد که این مسأله نتیجه دخالت و غلبه نفس و امور نفسانی هنرمند است (فهیمی فر، ۱۳۸۹: ۷۶). همان‌طور که گفته شد زبان و بیان در هنر اسلامی زبان نمادها، رمز و تمثیل‌هاست و نمادگرایی از ویژگی‌های بارز آن محسوب می‌شود.

بنابراین مفهوم نور در هنر اسلامی در اشکال شمس، ستارگان چندپر، گل‌های گرد چندپر و شکل دایره نمود یافته است. در این پژوهش برای خلق اثر هنری از اشکال شمس، نقوش ختایی و اسلیمی بهره گرفته شده است. شمس یا خورشید در نزد عرفا و متصوفی اسلامی نماد انوار حاصل از تجلیات الهی و حقیقت نور خدا و ذات احدیت است. هم‌چنین نمادی از وحدت است و هنرمندان اسلامی مفهوم کثرت در وحدت و وحدت در کثرت را با نقش شمس بیان کرده‌اند و در بعضی از آثار هنر اسلامی نماد حضرت پیامبر اکرم (ص) نیز مطرح شده است (حسینی، ۱۳۹۰:

۱۱). نقوش ختایی مجموعه‌ای از گل‌ها، غنچه‌ها، برگ‌ها و ساقه‌هاست که بر روی یک ساختار حلزونی شکل قرار می‌گیرند و در بیشتر موارد همراه با نقوش اسلیمی طراحی می‌شوند (اسکندرپورخرمی، ۱۳۷۹: ۶). چون گیاهان از مخلوقات خداوندی و از نشانه‌های قدرت الهی‌اند، هنرمند با این نوع طراحی به گیاهان به‌عنوان مظهر قدرت حق اشاره می‌کند (ذکاوت، قاضی‌زاده، ۱۳۹۸: ۷۳) و بر مفهوم این آیه تأکید دارد: «أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَ أَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاتَّبَعْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَّا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنبِتُوا شَجَرَهَا ؕ أَلَيْهَ مَعِ اللَّهُ بَلِّ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ/ آن کیست که آسمان‌ها و زمین را خلق کرده و از آسمان برای شما باران می‌فرستد تا به آن درختان و باغ و بستان‌های شما را در کمال سبزی و خرمی می‌رویانیم که هرگز شما از پیش خود قادر به رویاندن آن درختان نیستید، آیا با وجود خدای یکتا خدایی هست لیکن این مشرکان روی از خدا می‌گردانند» (قرآن کریم، نمل، ۶۰). اسلیمی نیز نقشی تزئینی به شکل گیاه با ساقه‌های مارپیچی و گونه‌ای از نقش و نگار که شامل خط‌های پیچیده و منحنی‌ها و قوس‌های دورانی مختلف است و ابتدا و انتهای آن مشخص نیست. آندرا گذار معتقد است این نقوش با اصالت گیاهی توسط هنرمند از طبیعت دور شده و به انتزاع درآمده‌اند که این حالت پایداری در تغییر را نشان می‌دهد و در واقع این نقوش باعث ایجاد حالت معنوی خاصی است که نشان از عالم توحید دارد (معمارزاده، ۱۳۸۶: ۲۰۶). در کتب اسلامی هم از نقوش اسلیمی با نام گیاهان بهشتی یاد شده است (عارفی، ۱۳۷۴: ۵۹). از آن‌جا که توحید مبنای اصلی دین اسلام محسوب می‌شود و... «حضور این اصل در هنر اسلامی اصل وحدت در عین کثرت و کثرت در عین وحدت را می‌آفریند و هنر اسلامی با گزینش فرمی خاص که تلفیق بی‌ظنیری از انتزاع و واقعیت است، این وحدت را متجلی می‌سازد...» و به همین دلیل هم میل به تجرید دارد و هم پایبند به واقعیت است (قربانی، ۱۳۹۳: ۱۱۶). وزن و ریتم موجود در نقوش اسلیمی، همانند کلام قرآن به اضمحلال هواهای نفسانی و تزکیه نفس می‌پردازد و «تداوم آن مانع از استذکار فردی است و پوشانندگی آن یادآوری رمزگری حجاب است» (پورجعفر و موسوی‌لر، ۱۳۸۱: ۲۰۳)، همچنین بورکهارت اسلیمی را نوعی دیالکتیک در مقولهٔ تزئین می‌داند که در آن منطق یا پیوستگی زنده و جان‌دار و وزن، هم‌دست می‌شود و دارای دو عنصر اساسی به‌هم‌پیچیدگی و درهم‌تابیدگی، نقوش و نقش‌مایه‌های گیاهی است و «نخستین عنصر اساساً به نظر بازی‌ها یا تأملات نظری هندسی بازمی‌گردد و عنصر دوم، نمایشگر نوعی ترسیم وزن است: یعنی ترکیبی است از اشکال حلزونی و شاید بیشتر از رمزپردازی منحصرأ خطی نشأت گرفته باشد

تا از الگوهای نباتی» (بورکهارت، ۱۳۶۹: ۱۵۱). بورکهارت شکل‌گیری و استفاده از اسلیمی را راهی عقلانی از دید یک هنرمند یا صنعتگر مسلمان برای اشاره به زمینه توحید و وحدت الهی گوناگونی‌های بیکران جهان و نمودار وحدت در کثرت و کثرت در وحدت در جهان و زیربنای هر نوع فکر و عمل در اسلام می‌داند (سرتیپی‌پور، ۱۳۸۷: ۹۴).

۵- روش تحقیق

در پژوهش پیش‌رو اطلاعات کتابخانه‌ای و داده‌های اسنادی و میدانی با رویکرد توصیفی-تحلیلی مورد مطالعه‌ی کیفی قرار گرفته است و پژوهش به دلیل کاربرد مبانی نظری هنر اسلامی (مفهوم نور) در طراحی و ساخت قاب آینه به عنوان هنر اسلامی از نوع پژوهش‌های کاربردی است. اطلاعات به شیوه‌ی فیش‌برداری و با استفاده از دوربین عکاسی، اینترنت، مشاهده و کسب مهارت تجربی و عملی گردآوری شده است. هم‌چنین در مورد نمونه و حوزه‌ی مورد بررسی لازم به ذکر است کارآفرینی در حوزه‌ی هنر اسلامی فلزی و در محوریت آن طراحی و ساخت قاب آینه‌ی فلزی براساس مبانی و حکمت هنر اسلامی و مفهوم نور در اسلام مورد پژوهش و پی‌گیری قرار گرفته است. زیرا قاب آینه یکی از لوازم و وسایل بسیار کاربردی در زندگی عموم مردم می‌باشد که کاربست معنوی معانی و مفاهیم اسلامی در ساختار تزئینی و ظاهری آن در قالب کارآفرینی لازم و ضروری به نظر می‌رسد.

۶- یافته‌های پژوهش

پژوهش حاضر حول محور پاسخ‌گویی به دو پرسش انجام شده است. این‌که چگونه می‌توان به کارآفرینی در حوزه‌ی هنر اسلامی با محوریت طراحی و ساخت قاب آینه‌ی فلزی بالهام از مفاهیم هنر و فرهنگ و فلسفه‌ی اسلامی پرداخت و چگونه می‌توان مفهوم نور را در طراحی و ساختار زیبایی‌شناسی محصول کاربردی چون قاب آینه‌ی فلزی بازتاب داد؟ در دو بخش کارآفرینی در هنر اسلامی و طراحی و ساخت قاب آینه براساس حکمت نور اسلامی، به پاسخ پرسش‌ها پرداخته شده است.

- کارآفرینی در هنر اسلامی

هنرمندان اسلامی در خلق آثار هنر اسلامی، ابتدا جان و روح خود را با معنویت اسلامی صیقل

می دهند و پاکی، صدق و باورهای اسلامی را با ماده درآمیخته و به خلق آثار هنری می پردازند. هدف از کارآفرینی در هنر اسلامی، ایجاد و حفظ روح معنویت‌گرایی در تولید آثار هنر اسلامی در قالب محصولات کاربردی و مصرفی با رویکرد اشتغال‌زایی و کارآفرینی می‌باشد. به بیان دیگر به این رویکرد در کارآفرینی می‌توان کارآفرینی اسلامی نیز اطلاق کرد به گونه‌ای مبانی اسلامی و باورهای معنوی جایگاهی مهم در تولید آثار کاربردی داشته باشد. قاب‌های آینه در جنس، اندازه و قالب‌های گوناگون از انواع لوازم کاربردی مردم می‌باشند. طراحی و تولید این محصول با الهام از مفهوم نور در اسلام یک رویکرد روح‌بخشی و اصالت‌بخشی به اثر محسوب می‌شود و وقتی محوریت تولید یک کارگاه و مکان تولیدی به ساخت این محصول معطوف گردد، کارآفرینی صورت گرفته است. شیوه‌های مختلفی برای تولید این محصول در حوزه‌ی فلزکاری وجود دارد. می‌توان نقوش طراحی شده را از طریق شیوه‌های مختلف فلزکاری نظیر قلم‌زنی سبک اصفهان، حکاکی سبک تبریز و سبک زنجان، مینای نقاشی و خانه‌بندی و... در سطح فلز و محصول ایجاد کرد. روش‌های تولید اثر می‌تواند رویکردی سنتی و در تعداد محدود باشد یا از طریق تولید انبوه با روش‌های ریخته‌گری، قالب‌ریزی و قالبی تکثیر شود. در این پژوهش قاب آینه با روش قلم‌زنی سبک اصفهان ساخته شده است.

- طراحی و ساخت قاب آینه براساس حکمت نور اسلامی

در تبیین انتخاب قاب آینه برای طراحی و ساخت باید خاطر نشان کرد آینه خاصیت بازتاب نور دارد و وسیله‌ای است که فرد می‌تواند ظاهر خود را به طور کامل در آن ببیند. در تعبیری ادبی و عرفانی آینه وسیله خودشناسی است و هم‌چنین راه وصول به خداشناسی در اصل خودشناسی است. به بیان دیگر آینه مادی‌ترین بازتاب از مفاهیم عرفانی نور و خداشناسی را در خود دارد. هم‌چنین باید خاطر نشان کرد خورشید یکی از تجلی‌های نور و منابع روشنایی و هم‌چنین به رنگ زرد و طلایی است و بهترین نماینده آن در اشکال هندسی، شکل دایره و رنگ آن طلایی است. از این‌رو قاب آینه به شکل دایره انتخاب شده و برای ساخت آن از فلز برنج که رنگی طلایی و درخشان دارد؛ استفاده شده است. در مرحله اول، برای طراحی قاب آینه قاب شمشه‌ای با مرکز خالی برای جانداختن آینه طراحی شده و برای تزئین داخل قاب‌ها نیز از نقوش اسلیمی و ختایی که از نقوش اصیل ایرانی اسلامی می‌باشند؛ استفاده شده است. نقوش ختایی بر روی خطوط منحنی و گردش‌های حلزونی طراحی شده و بیان‌گر جهش و حرکت رو به تعالی است. درواقع

قاب آینه در این اثر هنر اسلامی نمادی از انسان محسوب می‌شود که با زدودن هر آلودگی از جان خود، روحش را جلا داده و با خودشناسی حقیقی که همان ویژگی بازتابی آینه می‌باشد؛ به نور ملحق گشته است. هم‌چنین تجمیع عناصر ختایی و اسلیمی و نیز تکرار و تقارن‌ها می‌تواند نمادی از وحدت در کثرت و کثرت در وحدت بوده و درنهایت یک کل منسجم یعنی روح انسانی را تشکیل داده که در گام آخر به خداشناسی منجر می‌شود و این مرحله یعنی با ذات حق یکی و همسان شده است. ۱۲ شعاعی که در طراحی این قاب آینه ترسیم شده از تعداد ائمه اطهار در تفکر شیعی اتخاذ شده است و در بیانی دقیق‌تر هر امام معصوم در تفکر شیعی نوری از انوار ذات حق محسوب می‌شوند و هم‌چنین ایشان به دلیل ویژگی طهارت به نور محمدی منسوب‌اند. در جدول زیر مراحل طراحی و ساخت قاب آینه‌ی فلزی ارائه شده است.

جدول ۲. مراحل طراحی و ساخت قاب آینه‌ی فلزی

ردیف	تصاویر مراحل طراحی و ساخت قاب آینه‌ی فلزی	توضیحات
۱	 <p>تصویر (۱)، طرح اولیه برای طراحی قاب آینه. منبع: (نگارندگان)</p>	<p>در اولین مرحله از ساخت قاب آینه به تهیه ورق ۱ میلی‌متر برنجی اقدام شده است. سپس ورقه‌های برنجی حرارت داده شده و قیراندود شده‌اند. برای تهیه قیر مخصوص قیراندودی در قلم‌زنی از قیر خشک و مل</p>
۲	 <p>تصویر (۲)، طرح اولیه برای طراحی قاب آینه. منبع: (نگارندگان)</p>	<p>به نسبت ۳ به ۱ استفاده شده است. قیراندود کردن فلز در قلم‌زنی به این جهت ضروری می‌باشد که از ایجاد سر و صدای زیاد در حین کار می‌کاهد و هم‌چنین از احتمال سوراخ شدن، پارگی و زخمی شدن فلز جلوگیری می‌کند.</p>

<p>بعد از قیراندودن کردن ورقه برنجی، به انتقال طرح به سطح فلز اقدام شده است. برای انتقال طرح، ابتدا طرح کاغذی در قطع موردنظر کپی شده و سپس با تینر دوهزار به سطح فلز انتقال داده شد. سپس به وسیله چکش و قلم‌های مخصوص قلم‌زنی نظیر نیم‌بر، سایه و ... و قلم‌های یکتو و ... به قلم‌زنی پرداخته شد. بعد از اتمام مرحله قلم‌زنی به جداسازی قیر از پشت فلز اقدام شد. بعد از جداسازی قیر و حرارت دادن به پشت کار و تمیزکاری و زدودن قیر از پشت کار به برش و اره‌کاری اثر پرداخته شد. قسمت داخلی قاب هم به وسیله مته سوراخ و بعد برش‌کاری شد. سپس قسمت‌های اره‌کاری شده به وسیله میله‌ها و سوهان و سمباده صاف‌کاری شده و صیقل داده شد. در این مرحله میله‌هایی جهت نگهداری و وصل آینه به قاب در پشت اثر تدارک دیده شده و درنهایت لحیم‌کاری گردید. درنهایت</p>	 <p>تصویر (۳)، طرح اولیه یک واگیره برای طراحی قاب آینه. منبع: نگارندگان)</p>	<p>۳</p>
<p>تصویر (۴)، طرح تکمیلی طراحی قاب آینه. منبع: نگارندگان)</p>		<p>۴</p>
<p>تصویر (۵)، مرحله قیراندود کردن پشت ورقه برنجی. منبع: نگارندگان)</p>		<p>۵</p>

<p>کل اثر جلا داده شد. در مرحله آخر ترکیبی از روغن و دوده تهیه شده و با یک پارچه قسمت‌های قلم‌زنی شده و شیارهای ایجادشده از ترکیب دوده و روغن سیاه‌کاری شد. سپس با پارچه‌های تمیز تمام سطح قاب آینه پاک گردید، به‌طوری که رنگ درخشان و طلایی قاب آینه آشکار و نقوش تزئینی با رنگ سیاه آشکار شوند. در گام بعدی برای تثبیت روغن و دوده بر روی اثر از کیلر استفاده شده است. بعد از اعمال کیلر به سطح قاب آینه مدتی برای تثبیت کیلر در نظر گرفته می‌شود. در نهایت آینه در قاب موردنظر تعبیه شده و اثر</p>	 <p>تصویر (۶)، اتمام مرحله قیراندود کردن پشت ورقه برنجی. منبع: نگارندگان)</p>	۶
<p>موردنظر تعبیه شده و اثر</p>	 <p>تصویر (۷)، ورقه برنجی قیراندود شده و تمیزشده و آماده برای انتقال طرح. منبع: نگارندگان)</p>	۷

<p>نهایی حاصل شده است.</p>	 <p>تصویر (۸)، مرحله انتقال طرح بر روی ورقه قیراندودشده به وسیله تینر ۲۰۰۰. منبع: (نگارندگان)</p>	<p>۸</p>
	 <p>تصویر (۹)، شروع مرحله نیم‌بر زدن نقوش انتقال یافته بر سطح ورقه برنجی. منبع: (نگارندگان)</p>	<p>۹</p>

	 <p>تصویر (۱۰)، تصویر اجرای قلم زمینه بر سطح قاب آینه برنجی. منبع: (نگارندگان)</p>	<p>۱۰</p>
	 <p>تصویر (۱۱)، آغاز مرحله سوراخ کاری و شروع برش کاری و مشبک کاری قاب آینه برنجی. منبع: (نگارندگان)</p>	<p>۱۱</p>

	 <p>تصویر (۱۲)، مرحله برش کاری و مشبک کاری قاب آینه برنجی. منبع: نگارندگان</p>	۱۲
	 <p>تصویر (۱۳)، اتمام مرحله تنظیم آینه در بخش پشت قاب آینه برنجی. منبع: نگارندگان</p>	۱۳
		۱۴

منبع: نگارندگان

با توجه به اطلاعات جدول ۲ و نیز تعاریف هنر اسلامی که در جدول ۱، ارائه شده، لازم به ذکر است طراحی و ساخت قاب آینه فلزی بیشتر براساس تعریف نمادین و رمزی هنر اسلامی انجام شده است. البته باید متذکر شد بنیان مفهومی اصلی اثر از آیهی ۳۵ سوره نور (که خداوند نور آسمانها و زمین معرفی شده) الهام گرفته شده است. خود آیه اشاره در طراحی اثر عیناً نگاشته نشده اما زبان رمز و نمادین اثر بر مفهوم شناسی نور اشاره دارد. بنابراین در پاسخ به پرسش چگونه می توان مفهوم نور را در طراحی و ساختار زیبایی شناسی محصول کاربردی چون قاب آینهی فلزی بازتاب داد، می توان گفت این اثر بیشتر بر زبان نمادین هنر اسلامی تأکید دارد. در ادامه جزئیات کاریست مفهوم نمادین نور در طراحی قاب آینه در نمودار (۲) ارائه شده است:

نمودار ۲. تحلیل کاریست نور در طراحی و ساخت قاب آینه فلزی براساس مبانی هنر اسلامی

منبع: نگارندگان

با توجه به نمودار (۲) لازم به ذکر است مفاهیم و مبانی حکمت اسلامی قابلیت کاربردی‌سازی و کاربست در طراحی و ساخت لوازم و وسایل کاربردی را دارند و قاب آینه به عنوان وسیله‌ای مصرفی با الهام از نقوش هنر اسلامی و مفهوم‌شناسی نور در اسلام می‌تواند در جهت توسعه‌ی شغلی و کارآفرینی مورد توجه هنرمندان و صنعتگران قرار گیرد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

نتیجه‌ی نهایی پژوهش و طراحی و ساخت قاب آینه‌ی فلزی با الهام از مفهوم نور در اسلام و به ویژه آیه‌ی ۳۵ سوره‌ی نور و مبانی هنر اسلامی انجام شده و طراحی اثر با ترکیب‌بندی نقوش ختایی و اسلیمی در فرم شمسه و دایره‌ای صورت‌بندی شده و با زبان نمادین موجود در هنر اسلامی عینیت یافته است. شکل دایره و نقش شمسه در قاب آینه ملهم از شکل دایره‌وار خورشید به عنوان منبع نور هستی است و به تعبیر دیگر مطابق با مفهوم آیه‌ی ۳۵ سوره‌ی نور مبنی بر خداوند نور آسمان‌ها و زمین است؛ نماینده نور ازلی و ابدی یعنی خداوند است و نقوش تزئینی ختایی و اسلیمی که مملوء از حس تحرک و تعالی است نمایانگر عناصر هستی و کائنات می‌باشد. بخش مرکزی قاب آینه به جای‌گیری آینه اختصاص دارد که دقیقاً مخاطب اثر، تصویر خود را در آن می‌بیند. باید خاطر نشان کرد در آینه دیدن خود را می‌توان به خودشناسی تعبیر نمود و نقوش اسلیمی و ختایی قاب آینه را که نمودی از عناصر گیاهی هستی به شکلی انتزاعی و نمادین هستند به جهان‌شناسی تعبیر نمود. به بیان دیگر تجمیع عناصر هستی و خود انسان گویای مراحل جهان‌شناسی و خودشناسی است که در نهایت به خداشناسی و پیوند به ذات حق منجر می‌شود. ۱۲ شعاعی که برای قاب آینه طراحی شده نیز نماینده‌ی تعداد امامان معصوم و ائمه‌ی اطهار در تفکر شیعی است که به عنوان نوری از انوار حقیقی و معرفتی جهان دینی اسلام معرفی می‌شوند. عملی شدن فرضیه که در پی طراحی و ساخت یک محصول کاربردی مبتنی بر اصول و مبانی هنر اسلامی و حکمت اسلامی بوده؛ این امر را اثبات می‌کند که هنرمندان با بهره‌گیری از مفاهیمی اصیل و عرفانی می‌توانند به خلق و تولید محصولات کاربردی و تفکر برانگیز و اندیشمندانه بپردازند.

منابع

قرآن کریم

- اسفندیار، محمودرضا و علی‌پور منزه، نفیسه(۱۳۸۸). نور در عهد جدید و قرآن مجید (با تأکید بر روایات و تفاسیر عرفانی). صحیفه مبین، ۴۴، ۱۷۱-۱۴۴.
- اسکندر پورخرمی، اسکندر(۱۳۷۹). گل‌های ختایی، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- بورکهارت، تیتوس(۱۳۶۹). هنر مقدس: اصول و روش‌ها، ترجمه جلال ستاری، تهران: سروش.
- بورکهارت، تیتوس(۱۳۷۶). هنر مقدس اصول و روش‌ها، ترجمه جلال ستاری، تهران: سروش.
- بورکهارت، تیتوس(۱۳۸۶). مبانی هنر اسلامی، امیر نصری، چاپ اول، تهران: انتشارات حقیقت.
- پورجعفر، محمدرضا، موسوی‌لر، اشرف‌السادات(۱۳۸۱). بررسی ویژگی‌های حرکت دورانی ماریج؛ اسلیمی نماد تقدس، وحدت و زیبایی. علوم انسانی دانشگاه الزهراء(س)، ۱۲(۴۳)، ۲۰۷-۱۸۴.
- حسینی، سید هاشم(۱۳۹۰). کاربرد تزئینی و مفهومی نقش شمسه در مجموعه‌ی شیخ صفی‌الدین اردبیلی، مطالعات هنر اسلامی، ۷(۱۴)، ۲۴-۷.
- خزعلی، مرضیه (۱۳۸۷). بررسی ماهیت فرشتگان از دیدگاه ادیان الهی، اندیشه نوین دینی، ۴(۱۲)، ۱۳۶-۱۰۵.
- ذکاوت، سحر، قاضی‌زاده، خشایار(۱۳۹۸). تحلیل بازتاب فرهنگ و باورهای عرفانی اسلامی در رحل ایلخانی موجود در موزه متروپولیتن، پژوهش‌های عرفانی، ۲(۳)، ۸۵-۶۳.
- رستم‌نژاد، مهدی(۱۳۹۳). عوامل پیشرفت از منظر قرآن کریم. قرآن و علم، ۱۵، ۵۷-۳۴.
- رمضان‌زاده لسبویی، مهدی و زال، محمدحسن(۱۳۹۴). تحلیل ویژگی‌های صنایع دستی در راستای توسعه‌ی گردشگری میراث فرهنگی، مطالعه‌ی موردی: استان مازندران، فصل‌نامه‌ی علمی پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)، ۵(۴)، ۱۰۲-۸۷.
- سرتیپی‌پور، محسن(۱۳۸۷). بن‌مایه‌های هنر اسلامی در اندیشه تیتوس بورکهارت. صغه، ۱۷(۴۶)، ۱۰۰-۹۱.
- شهبازی، مجید، میرزایی، قاسم و محمدی‌کیا، محمد(۱۳۹۱). نقش عناصر طبیعت و نمادپردازی در عرفان و هنر اسلامی، عرفان اسلامی (ادیان و عرفان)، ۱(۳۲)، ۲۴۱-۲۲۳.
- ظفرنوبی، خسرو(۱۳۹۶). مفهوم حقیقت و زیبایی عرفان و ظهور آن در معماری دوران اسلامی. عرفان اسلامی، ۱۴(۵۳)، ۲۵۱-۲۳۱.

عبادی، بهاره و خسروی پور، بهمن (۱۳۹۱). آموزش کارآفرینی (مفاهیم، ضرورت، چالش‌ها و راهکارها)، اولین همایش ملی کارآفرینی.

عارفی، هادی (۱۳۷۴). بررسی نقوش (گیاهی) در هنرهای اسلامی، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، رشته گرافیک، دانشکده‌ی هنر، دانشگاه تربیت مدرس تهران. ایران.

عیاشی، محمد بن مسعود (۱۳۹۰). تفسیر العیاشی، جلد ۲، چاپ اول، تهران: المطبعه العلمیه.

فتح‌الهی، علی و بغدادی، اکرم (۱۳۹۶). مفهوم نور در قرآن، برهان و عرفان. تفسیر متون وحیانی، (۱)، ۱۹۰-۱۵۷.

فرهادی، کاوه و میرزایی، محمدرضا (۱۳۹۶). کارآفرینی فتوتی، جستاری پدیدارشناسانه در کارآفرینی بومی. برنامه‌ریزی رفاه و توسعه‌ی اجتماعی، ۸(۳۱)، ۱۶۷-۱۱۷.

قربانی، آیدین (۱۳۹۳). مبانی هنر اسلامی و مسیحی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته فلسفه (گرایش تطبیقی)، دانشگاه تبریز.

مازیار، امیر (۱۳۹۱). نسبت هنر اسلامی و اندیشه اسلامی از منظر سنت‌گرایان. کیمیای هنر، ۱(۳)، ۱۲-۷.

منخبر دزفولی، عبدالله، جمشیدی، امید و حاجی میررحیمی، سید داوود (۱۳۹۶). طراحی مدل توسعه‌ی کارآفرینی در مراکز آموزش کشاورزی و تحلیل استراتژیک وضعیت کارآفرینی (مورد مطالعه:

مرکز آموزش عالی امام خمینی (ره). رویکردهای پژوهشی کارآفرینی در کشاورزی، ۱، ۹۰-۷۳.

مددپور، محمد (۱۳۷۴). تجلیات حکمت معنوی در هنر اسلامی، تهران: امیرکبیر.

مددپور، محمد (۱۳۸۷). حکمت انسی و زیبایی‌شناسی عرفانی هنر اسلامی، تهران: سوره مهر.

معمارزاده، محمد (۱۳۸۶). تصویر و تجسم عرفان در هنرهای اسلامی، تهران: معاونت پژوهشی دانشگاه الزهراء، چاپ اول.

مهدوی‌نژاد، محمدجواد (۱۳۸۱). هنر اسلامی در چالش مفاهیم معاصر و افق‌های جدید. هنرهای زیبا- هنرهای تجسمی، ۱۲(۱۲)، ۳۲-۲۳.

نصر، سیدحسین (۱۳۷۵). هنر و معنویت اسلامی، رحیم قاسمیان، چاپ اول، تهران: دفتر مطالعات دینی هنر.

واردی، زرین و دانائیان، نجمه (۱۳۹۰). سیر تحول و کارکرد عرفانی- ادبی عنصر نور. ادبیات عرفانی، ۲(۴)، ۱۹۵-۱۵۹.

هزار جریبی، جعفر (۱۳۸۲). توسعه‌ی کارآفرینی و دانش‌آموختگان. پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۳۰، ۱۷۴-۱۵۹.

یوسف پور، معصومه و پروین، خلیل (۱۳۹۳). مفهوم‌شناسی نور بودن خداوند با تکیه بر روایات تفسیری فریقین. حدیث و اندیشه، ۹(۱۸)، ۷۶-۵۱.

